

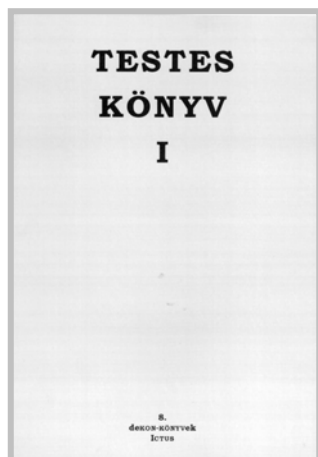
Posztkorpusz

TESTES KÖNYV I.

„Ám ilyen testes könyv elolvasása mindenesetre hosszú egyedüllétet igényel.”

(Milorad Pavić)

Odorics Ferenc illeti a címben szereplő névvel az irodalomtudomány „modern” utáni testét abban az inkább különféle szövegeket kommentáló *Előszó*ban, melyet a *Testes könyv I.* című szöveggyűjteményhez írt. A kötet a szegedi József Attila Tudományegyetemen működő irodalomelméleti műhely, a deKON-csoport munkálatainak sorozatába tartozik, az ott folyó műhelymunka gyümölcse. Egy lényeges ponton azonban különbözik az eddigi szövegektől. A deKON-KÖNYVek eddig a deKONferenciák megörökítései voltak, vagy a Czóbel Minka Társaság nyári összejöveteleit dokumentálták, újabban – szerencsére – a deKON-csoport tagjai ikerkötetekkel is jelentkeznek, melyekben az általuk reprezentált irodalomelméleti látásmódról tesznek tanúbizonyságot. Köteteik olvasójának azonban bizonyára nem kerülte el

a figyelmét, hogy a nyugati posztmodern – közülük is főként amerikai – szerzőkre, elméletírókra való folytonos hivatkozás olyan referenciaanyagra történik, amely hazánkban még nehezen, magyar nyelven pedig csupán részlegesen hozzáférhető. Olyan szerzőkről van szó, akiknek művei mértékadó jelleggel bírnak a deKON-csoport számára. Elmondhatjuk: fontos, hiánypótló mű került a magyar olvasók, ezen belül – remélhetőleg – főként a bölcsészhallgatók polcára. A továbbiakban rövid áttekintést kívánok adni a kötet anyagáról, szerkezeti felépítéséről.

A szöveggyűjtemény tizennégy szerzőtől tizenöt cikket közöl, öt csoportra osztva, hogy így ízelítőt adjon a magyar olvasónak az olyan irodalomelméleti irányvonalakról, mint a radikális hermeneutika, a konstruktivista irodalomtudomány, a posztanalízis, a befogadáselméletek és az ideológiakritika. Bár Odorics utal rá, hogy a szövegek jórészt a nyolcvanas években születtek, a hazai olvasó számára azonban minden bizonnyal újdonságként hatnak; még akkor is, ha figyelembe vesszük a honi szaklapok-folyóiratok ilyen témájú cikkeit-fordításait, vagy azt, hogy például a kötet egyik szerzőjének, Jean Basurillardnak már két fontos műve is megjelent magyar nyelven. John D. Caputo két összefüggő tanulmányával kezdődik a kötet, nem kis meglepetést okozva ezzel az olvasónak. A két szövegből kiderül, hogy Caputo radikális hermeneutikája a heideggeri hermeneutikát radikalizálja, főképp Derrida felől, a két szerző szövegeit „közelítve”

Ictus és JATE Irodalomelmélet Csoport
Szeged, 1997.
458 oldal, 780 Ft

egymáshoz. Bírálja a metafizikát, de nem fejt ki valódi kritikát. Heidegger szövegeinek át/félre?/értelmezése az, ha a nyugati metafizika végét, megtörését tulajdonítjuk nekik, miközben ezek a művek nagyrészt ennek a metafizikai hagyománynak a megújítása érdekében jöttek létre. További zavart kelt, hogy Caputo nem hivatkozik azokra a szerzőkre, szöveg helyekre, melyeket bírál. A témában járatlan így nem tud ezeknek utánanézni. Az sem egészen világos, hogy az *alaphoz* való visszatéréshez, mely valószínűleg *leszállás*, hogyan kapcsolódik az *auf* igekötő. Mikor a hermeneutika gyökereit, azaz az őshermeneutákat sorolja fel (ezek a gondolkodók valójában Heidegger filozófiájának gyökerei) sem hivatkozik gondolkodói munkásságukra, megelégszik nevük említésével. Az, hogy miért éppen Nietzsche és Kierkegaard, Husserl és Meister Eckhart, nem derül ki. Mindezekből úgy tűnik: az Erleichterunggal megvádolt filozófia nem törekszik arra a bizonyos „királyi út”-ra, és talán soha nem is törekedett, bár Caputo ezzel a tevékenységgel ruhazza fel, mint jellegzetes tulajdonsággal. A fentiekből úgy tűnik: inkább Caputo keresi a kibúvót és a könnyebbik utat. Elképzelhető, hogy

ez a radikális hermeneutika éppen a heideggeri filozófiát bírálja,

ahogy annak idején Kierkegaard bírálta Hegelt, vagyis bevallva-bevallatlanul egyikőjük sem tudta vagy tudja a tagadandó a tagadandó nélkül tagadni, kritikával illetett filozófiai felépítményeikre szükségük van. Ha Kierkegaard metaforikája teológusnak nevezhető, akkor Dantoé munkásmozgalminak, hiszen „Derrida nem szétszedi Husserlt, hanem megszabadítja láncaitól”. (A baloldaliság – nem csupán a metaforák szintjén – a kötet más szövegeire is jellemző.) Az őshermeneuták kutatása során a szerző megpróbál egy Szókratész-Platón ellentétet felmutatni,

elfeledkezve arról, hogy Szókratészt, Xenophónt leszámítva, kizárólag Platónról ismerjük, így ez a szembeállítás nem szerencsés, hiszen milyen Szókratész szövegre hivatkozhatnánk Platónnal, a Szókratész-szövegek szerzőjével szemben? Caputonak ez az írása tulajdonképpen előszó volt a továbbiakhoz, az általa hideg hermeneutikaként megjelölt gondolati módszer kifejtéséhez. Fő szempontja a dolgok, a lét megnehezítése, a nyelvezet viszont túlon túl könnyed. Aligha nevezhetőek mértéktartónak vagy mértékteremtőnek az olyan kifejezések, mint „A dekonstrukció ki akar minket vágni a hóra”, vagy az, hogy Caputo Heideggert egyszerűen Martinnak szólítja, tegeződik. Mindez Caputo szavajárásában: Röhejes. Komolyabb kritikai nyelvhasználattal élve: szánalmas. Innen nézve a filozófia jövője az, hogy laikusok és mesterek vegyesen szólamokat, neveket és idézeteket röptetnek az Internet zezzugos (virtuális) csatornáin ahelyett, hogy „mértékadó” műveket teremtenének. A mindent és mindenkit kritikával illető és szerzők nevét varázsigeként ráolvasó módszer nem hideg, hanem paranoiás hermeneutika. Hagyomány és pletyka, életmű és életrajz keveredik, a dolgozószoba törvényszerűségei, az ott született tételek hálózobatitkokká válnak, konyhanyelven elbeszélve. Caputo nyelve a politikai újságírás valóság-igazságtény- és jogfeltáró nyelvéhez kezd közelíteni, miután hermeneutikus szövegében politikai-filozófiai vizekre evez. Kifogásolja, hogy Heidegger nem a közszereplésben látja a filozófus helyét, feladatát, szerinte a fekete-erdei gondolkodó a „gondolat” hatáskörét, dekonstrukciós hatását szükségtelenül szűkre szabta. Végül Caputo Gadamer-kritikájáról elmondható, hogy a szövegből egyrészt a heideggeri hermeneutika félreértelmezőjének tűnik Gadamer, másrészt azonban annak a Caputonak, akinek éppen itt oly fontos a játék, mint elmélet és mint gyakorlat, fur-

csamód nem jut eszébe a gadameri játékelmélet még az utalás szintjén vagy az elhatárolódási pontok kijelölése végett sem.

William W. Spanos tanulmánya figyelemreméltó hermeneutikai elemzés. (Meggjegyzem, a fordítás alaposan gondozott szöveg, általában háromnyelvű – köztük magyar – hivatkozási anyagokkal ellátva Hártó Gábor munkáját dicséri. Találhatóak még a szöveggyűjteményben hasonlóan gondozott fordítások például Kálmán C. György, Hárs Endre, Novák György és mások tollából, sajnos, azonban gondozatlan, hiányosan vagy egyáltalán nem jegyzetelt fordítások is akadnak, igaz, nem nagy számban. Az olvasónak szüksége lenne ezekre a hivatkozásokra, sőt, valószínűleg egységesíteni kellett volna a kötet referenciaanyagát és jelölésüket az olvasás megkönnyítése érdekében.) Alapfogalmai a szorongás, a félelem, a rettegés, a gondolkodás. A halál szorongatásának értelmezése mint a halál előli menekülés értelmeződik. Ahogy Spanos írja, „egy olyan irodalomtörténet megnyitására van szó, amely az irodalmat a lét szolgálatába állítja ahelyett, hogy a létet állítaná az irodalom szolgálatába”. A hermeneutika szerinte mint ismétlés „a metafizika érdeke (értsd: Gondja), és egyszersmind az az *érdek*, amelyen a metafizika megfeneklik” – idézi Spanos Kierkegaard *Az ismétlését*. Figyelemre méltó, hogy a hermeneutika radikalizálói nem Heidegger esztétikai tárgyú műveire hivatkoznak, hanem ontológiai és fenomenológiai megállapításaira.

A következő fejezet a konstruktivizmusé. Ernst von Glasersfeld *Bevezetését* olvashatjuk. A konstruktivizmus rámutat arra, „hogy magunknak köszönhetjük a világot, amelyben – úgy hisszük – élünk”. A szöveget evolúciókritikaként vagy viselkedépszichológiai megfigyelések rögzítéseként is lehetne olvasni. A világ az evolúció („kiválasztódás”) szempontjából „csak negatív kihatásokban nyilatkozik

meg”, kihalszt (kihalni hagy) vagy egyenesen kipusztít fajokat. Glasersfeld a továbbiakban izgalmas szintézisét adja a Xenophanészról a szkeptikusokon át Kantig ívelő ismeretelméletnek. Vico szavait („Verum ipsum factum.” „Az igaz ugyanaz, mint a csinált.”) idézve: az ember csak azt ismerheti meg, amit csinált. A szerző utal arra is, hogy Vico szerint Isten azért mindenható és mindentudó, mert mindent ő teremtett. A szerző szerint világunk, melyet megélünk, olyan és csakis olyan, mint amilyen, mert mi tettük olyanná. Radikális konstruktivizmus vállaltan pszichologizáló. Az időiség egymásutániságát pedig a nyelv kényszeríti használóira. Niklas Luhmann tanulmányát olvasva úgy tűnik, átélt világ és átélt művészet „párharcában” – legalábbis a legújabb értelmezők, e „harc” önjelölt kommentátorai számára – jelenleg a művészet került fölénybe. A műalkotás mint a műalkotásról folytatott kompakt kommunikáció válik szociális valósággá. Ők a művészetet szociális rendszerként vizsgálják.

A szociális rendszerek nem tudatelemekből állnak,

de a műalkotás létrehozásában és befogadásában nem tagadható a tudatelemek szerepe. Luhmann felhívja a figyelmet arra, hogy az írásbeliség könyvnyomtatás előtti szakaszában az érdekes újszerűség elengedhetetlen „esztétikai” befogadásesztétikai követelmény volt. A könyvnyomtatás megjelenésével az „új” terminusát a „korszerű” váltja fel, telíti új jelentéssel. A meglepettség érzése válik esztétikai gyönyörforrássá. Az újdonságnak, meglepőnek viszont nem lehet jövője, nem maradhat mindig *új*. A műalkotás élvezetének mozzanatába belopózik az unalom. Az írásbeliség megfosztja időbeliségétől a kommunikációt, lemond a kommunikáció eltűnéséből fakadó előnyről, a rendfolyamatos biztosításáról. Kizökken a rend.

Ha továbbgondoljuk Luhmann „szellemi környezetvédelmi” fejtegetéseit, rendkívül izgalmassá válik a szöveg. Ezek szerint az ember művészi tevékenységével éppolyan nehezen vagy egyáltalán nem lebontható, kitüntethető anyagot (szemét) hoz létre, mely éppen megkövült kommunikáció-létével akadályozza a kommunikációt, mint a lélegzetvételt az ipari szennyeződés vagy a műanyag. Felvetődik a kérdés: A művészet tehát intellektuális szemét?

A stílus fogalmának standardizálódása Luhmann szerint a könyvnyomtatásnak köszönhető. „Ami tökéletes, az közömbös az eredetiséggel szemben.” Luhmann a konstruktivizmus alapján következetesen végigvezeti az olvasót a nyugati művészet és szellemiség történetén. Rámutat arra, hogy „A művészet szociális rendszerének elkülönülése a profik és a közönség *különbségének* elkülönüléseként megy végbe.” A sportos vagy rusztikus divathullámokról, változásukról és a divatról egyáltalán úgy vélekedik, hogy

**az utánzott
az utánzás által az utánzóhoz igazodik.**

„A divatnak érdeke az utánzás.”

„Mi már nem vagyunk egyébre képesek, mint hogy tudományunkat a múmia *rendbehozásának*, vagyis egy *látható* rend helyreállításának szolgálatába állítsuk, holott a bebalzsamozás mitikus tevékenység volt, amely egy *rejtett* dimenzió halhatatlanná tételére volt hivatott.” – írja a *Posztanalízis* fejezetbe sorolt Baudrillard a nyugati civilizáció szimulációs, értékrezervációs tevékenységéről elmélkedve. A politikai nyilatkozatok (ezek egyik formájaként fogható fel II. Ramszesz múmiájának ünnepélyes fogadása az Orlyn) reszakralizáló hermeneutikájának taglalásával Baudrillard tulajdonképpen pontosan azokat a magukat hermeneutáknak valló bölcseleket teszi nevetségessé, akik filozófiai eszmefuttatások helyett, mellett, közben politizálnak. Vágy, érték, tőke és törvény

kapcsolódik össze a hatalom elvesztett szakralitásának szimulációjáért, ugyanakkor éppen ez az összefonódás deszakralizál. A hatalom és az intézmény a halál szimulálásával akarják haldoklásukat elkerülni. Baudrillardnak ez a gondolata ráolvasható azokra a posztheideggeriánusokra, akik éppen a Heidegger által a görögység óta talán másodszor a nyugati civilizáció figyelmének középpontjába állított halál fogalmát és lényegi megjelenését próbálják a hermeneutika szimulációjával elfedni hogy életük újra a halál tudata előli menekülés legyen a halál felé értelmeződő lét megélése helyett.

Bár Slavoj Žižek tanulmányát a szerkesztők a Baudrillardéval egy fejezetbe sorolták, a köztük lévő különbség mégis jelentős. Általában jellemző az – Odorics szavaival élve – posztkorpusz szerzőire, hogy óvatlanul bánnak némely fogalmakkal (likvidáció, redukció, ürülék stb.). Ez Žižek szövegéről is elmondható. Az óvatlanság miatt definitív értékük kétes, azaz helyzetük önnön értelmezési körükben zavarosnak tűnik. Valószínűleg az volt a cél alkalmazásukkor, hogy „mozgásban” tartsák a szöveget (megjegyzem a „mozgás” szó illetően használata mintha jelentésétől fosztaná meg a kifejezést; a „valaminek benne levés” ennek a valaminek legalábbis statikus voltát sugallja – nyelvileg), ezzel együtt azonban a jelentés „elmozoghat” pontosabban „elmozdulhat” olyan irányba, melyet a szerző nem kontrollálhat, s ha ez szépirodalmi szövegben erény lehet is, szakszövegben, elméleti írásban nem biztos, hogy az. A Žižek által idézett Lacan szerint „az igazság a fikció szerveződése alapján strukturálódik.” Ez az idézet jellemzően fontos a szöveggyűjtemény jó néhány írójának filozófiai nézeteire (hogy most csak az előbb ismertetett Baudrillard-ra utaljak). Žižek szellemes tanulmánya végezetül viccgűjteményként is olvasható, főleg politikai tárgyú viccek találhatóak benne, melyeken derülhet az el-

méletek között eltévedt, megfáradt olvasó, bár talán az is eszébe juthat ezekről a viccekről, hogy a kevesebb több lett volna.

A *Befogadáselméletek* fejezet nyitódolgozata Wolfgang Iser-től származik. Örvendetes a közlés, mivel a magyar elméletészek közül jó néhányan ugyan nyakra-főre hivatkoztak Iserre, ám inkább a művek angol nyelvű változatára, anyanyelvünkön eddig nem olvashattunk eleget a szerző műveiből. A tanulmányból az is kiderül, hogy a posztkorpusz korának kérdéseire az orosz formalisták nagyrészt választ adtak, mielőtt azok a bizonyos kérdések megformálódtak volna. Az Iser-t követő Stanley Fish imponáns cikkében végül is *nem* ad választ a kérdésre: *hogyan* sajátítjuk el két egyező nyelvi jelekből építkező, de más-más jelentésű „szöveg” jelentéseit? Csak azt mondja meg, hogy *hogyan* nem. Persze válaszként elfogadható, hogy a jelentések értése eleve adva van a „helyzet” által, melyben a kommunikáció zajlik, de ekkor felmerül a következő kérdés: *miként* adott? Távolabbi probléma, hogy Fish azt állítja: nem probléma, ha beszédnormák és -mércek végtelen sokaságának adunk autoritást, mert a „ha sok a mérce, akkor egyáltalán nincs is mérce” kijelentés bár igaz, de mivel az „általános” beszédre vonatkozik és ilyen beszéd Fish szerint nincs, így a kijelentés igazságértéke »nem számít«. Ha el is fogadjuk azonban, hogy a szépirodalmi szövegek vagy a sajtócédulák nem számítanak „általános beszédnek”, akkor még mindig ott a kérdés: hova sorolunk bizonyos filozófiai szövegeket, illetve beszédeket, sőt Fish szövegét magát vagy a hozzá hasonló elméleti munkákat, melyek beszédről és szövegről próbálnak valami „általánosat” megfogalmazni, hiszen ha egy ilyen szövegben valaki kijelenti: „általánosságokat nem lehet megfogalmazni”, akkor ezzel éppen egy saját maga számára legalábbis érvényes általánosságot fogalmazott meg. Megjegyzem, újabb kifej-

tendő problémát jelent, hogy Fish példája („Van szöveg ezen az órán?”) egybemoshatja a beszéd és szöveg között meglévő különbségeket. Norman Holland tanulmánya zárja a *Befogadáselméletek* fejezetet, az egység, identitás, szöveg, én fogalmait vizsgálva pszichológia és irodalom (szociológia) hatásvidékeit járja.

Ideológiakritika a címe a *Testes könyv I.* utolsó fejezetének. Edward Said cikkével kapcsolatban megemlíthető, mivel rá talán fokozottan érvényes – bár a posztkorpusz szinte valamennyi szövegében kitapintható – a komoly jóindulat a megértés és értelmezés tekintetében, mely jóindulat valószínűleg Nietzsche jelentős hatásának tulajdonítható. A kérdés az, hogy a napnyugati civilizációnak-kultúrának szüksége van-e erre a jóindulatra, pontosabban: érzi-e ennek szükségét? Hayden White hasonlóan Nietzsche nyomdokain halad (gondoljunk a német filozófus *Korszerűtlen elmélkedései* közül *A történelem hasznáról és káráról* címűre), amikor a történelemírást, mint irodalmi (metaforikus, műfajokkal leírható) tevékenységet vizsgálja. Történelemfilozófia, pszichoanalízis és irodalomelmélet találkozik szövegében.

Stephen Greenblatt szövege

joggal lehetne ajánlott olvasmány nemcsak az irodalomelméletet, hanem a világ-irodalmat hallgató bölcsészek számára is. Shakespeare színházán és korán mutatja be a társadalmi energia áramlásának folyamatát. Csak kiegészítésként jegyzem meg: érdekes összefüggésre bukkanhatunk, ha az *ενεργεια* szó jelentése után kutatunk például Arisztotelésznél. Ugyanis megvalósulást jelentett. A Shakespeare-drámák ezek szerint társadalmi-történeti-gazdasági (a mecenatúrával, a cenzúrával és a közönségigénnyel kapcsolatos) együtt-hatók *megvalósulásának* köszönhetőek *megvalósulásukat*.

Louis Althusser Marx és Lukács gondolatainak felhasználásával fejt ki elméle-

tét. Természetesen itt is visszaköszön Sartre Marx kritikája (bár kimondatlanul), amit például Descartes kapcsán fejtett ki (mellékesen a sartre-i Marx-recepció Deridára is hatással volt). Althusstert olvasva úgy tűnhet, igaza volt Carl Friedrich von Weizsäckernek *A német titanizmus* című könyvében, amikor Marxt is a titanisták közé sorolta, hiszen a csordaemberek társadalmán felülkerekedő übermensch filozófiáját megszüntetve őrzik meg az übermensch győzedelmeskedő csordaemberek álliberalizmusa. Mindennek ellenére, ha ezt a tudományt összehasonlítjuk *A szimulákrum elsőbbsége* című Baudrillard tanulmány idevágó – azaz a politikai hatalommal foglalkozó – részleteivel, kitűnik az althusseri tőkekompozíció és hatalomfogalom meghaladott volta. Az olvasó helyenként nehezen döntheti el, hogy századfordulós politikai brosúrát olvas (igaz, némi freudizmussal) vagy modernitás utáni irodalomelméleti szöveget.

Nagy értelmezői szabadságot igényel

a szent páli λογος „ideológia”-kénti értelmezése is. Figyelemreméltó viszont az ideológiai beszéd(helyzet)-ként való magyarázata, akár csak Freud a születés körüli családi tevékenységekre vonatkozó fejtegetéseinek a beemelése a dolgozatba. Viszont arra a – szöveg szempontjából releváns – kérdésre nem kap választ az olvasó, hogy miért éppen ilyen ez a családi tevékenység. Althusser szubjektumokról és Szubjektumról, valamint Szentháromságról szólván, a Bibliát exegetizálván kizárja a keresztény ideológia nem despotikus válaszait, például a kappadókiai atyák munkásságát.

A kötetben Fredric Jameson tanulmánya az utolsó, viszont éppen hogy nem utolsó a fontossági sorrendet tekintve. A posztmodern ösztömvészet kialakulásáról olvashatunk értékes és fontos megállapításokat. Jameson bemutatja a posztmodern kezdeteit – így legfontosabb művészeti ágként az építészetet. Ennek kapcsán beszél a mecénatúra szokásainak megváltozásáról a modernizmushoz képest. Van Gogh *Parasztcipőinek* és Andy Warhol *Diamond Dust Shoes*ának összehasonlításával (melyből természetesen nem hagyja ki Heidegger elemzését *A műalkotás eredete* című műből) megmutatja modernitás és modern utániség lényeges különbségeit. Talán csak a tömegmédiá, mint esztétikai forma (norma) értékelhetőségének megkérdőjelezése az, amiben Jameson éppen modernként nyilvánul meg. Dolgozatának itt közölt részletei szabatosan összefoglalják mindazt, amire az olvasó gondolhat, vagy gondolnia kell, ha a „posztmodern” kifejezéssel találja magát szemben. Természetesen Jameson esetében főként az amerikai posztmodernről van szó.

A deKON-KÖNYVEK sorozatban megszületett az első olyan kötet, amely közvetlen betekintést nyújt a csoport munkájára ösztönző hatással bíró és gondolatilag mértékadó külföldi szerzők munkáiba. A szerzők tanulmányai közötti elméleti, netán gondolati-értékbeli eltérések is javára válhatnak az összeállításnak, hiszen ezáltal is láthatóvá válik, hogy nem egy homogén (kövült), hanem egy változatos („mozgás”-ban lévő?) korpuszt tartunk a kezünkben.

Kelemen Zoltán